

ادبیات کودکان ونوجوانان

در ادبیات فارسی معاصر

نگارش

فاطمه سعدی حسین

مقدمه

ابتدا فکر میکنیم که کودک ونوجوان از چیزهای قشنگ در جهانست و علت اینکه آنان یاران خداوند در سر زمین است و برای اهمیت کودک ونوجوان این پژوهش اختیار کرده ام برای نکایان شدن اهمیت ادبیات کودکان ونوجوانان در ادبیات فارسی معاصر است .

عمه میدانند که ادب کودک آغازش بود بوسیلهء شفاهی یا مکتوب از راه زبان مادر وقتیکه خوابیدن کودکش یا بوسیلهء خواندن داستانهای کوتاه که شامل بعضی از افسانه های کهنه است ، ادبیات کودکان ونوجوانان بخشی از فرهنگ شفاهی عامه مانند لالایی ، مَثَلُ ، وداستان در بردارد ونیز داستانها ،نمایشنامه ها واشعار وهم نوشته های در زمینه های دین ، دانش اجتماعی ، علم ، هنر وسرگرمی را در بر می گیرد که نویسندگان برای کودکان ونوجوانان پدید می آورند . پس ادبیات کودکان ونوجوانان شامل نوشته های وسرودهای ادبی یا هنری ویژه کودکان ونوجوانان را گویند .

این پژوهش سه مبحث دارد یکم در بارهء ویژگیهای واهمیت آن ادبیات تشکیل میدهد ام مبحث دوم شامل ادبیات عانیانه وادبیات کودکان ونوجوانان در جهان وایران با ذکر آثار ادبی کهن فارسی علاوه بر اصطلاحات پیوسته به ادبیات عامیانه است ومبحث سوم با ذکر نام بعضی از نویسندگان وشعرای این ادبیات مانند فضل الله صبحی مهتدی ، صادق هدایت ، عباس یمنی شریف ، ایرج میرزا ونیما یوشیج ودیگران است .

مبحث یکم

ویژگیهای ادبیات کودکان

ادبیات کودکان ونوجوانان سه ویژگیهای مهمی دارد :

- 1- آن که با زبان و بیان ، توانایی ، درک زبان نوشتاری ، تخیل و تجربه های کودکان و نو جوانان متناسب است ، ازین رو برای هر گروه سنی کودک یا نو جوان از متن ها و موضوعها و زبان و بیان متناسب با فهم و درک آنها استفاده می شود، زبان و بیان و محتوای این گونه آثار برای خردسالان بسیار ساده است و پا به پای رشد فکری کودکان و نو جوانان پیش میرود .
- 2- آنکه به رشد و پرورش شخصیت خواننده کمک میکند .
- 3- آنکه اهمیت تصویر را برای کودک و نو جوان برابر با اهمیت نوشته میدانند و همواره بخشی از پیام را با کمک تصویر بیان میکند به همین سبب کتابهای تصویری کودکان و خردسالان که حتی نوشته ای به همراه ندارد¹ .

اهمیت آن ادبیات

در ادبیات کودکان و نوجوانان ارزش بسیار دارند ، ادبیات کودکان و نوجوانان با خواندنی های کودکان و نوجوانان یعنی کتابهای درسی و کمک های درسی و نوشتههای دیگر ی کهنویسنده آموزش مستقیم می دهد ، تفاوت دارد . در خواندنی های کودکان و نوجوانان هدف نویسنده آموزش مستقیم است ، ولی در ادبیات کودکان و نو جوانان نویسنده پیام خود را به صورتی غیر مستقیم می دهد و نتیجه گیر را به خواننده واگذار میکند .

هدف آن ادبیات

- 1- آماده کردن کودک برای شناختن ، دوست داشتن و ساختن محیط از طریق ادبیات که کودکان و نوجوانان مسائل مختلف را می شناسد و راههای گوناگون رو به رو شدن با آنها را میبیند و تجربه میکنند و در نتیجه این گسترش دید و تخیل ، قدرت تفکر و سازندگی بیشتر به دست می آورند .
- 2- شناساندن کودک به خویشتن ، ایجاد احترام به اصالت انسانی و میل به اعتلای مداوم ادبیات کودکان و نوجوانان باید بتواند انواع نیازهای روانی آنان را بشکافد و تا حد امکان ارضا کند .
- 3- سر گرم کننده و لذت بخش بودن ، بهترین افکار و دلگشترین موضوعها اگر به نحو سر گرم کننده و لذت بخش به کودکان و نوجوانان ارائه نشود ، هر گز نفوذ کلام لازم را نخواهد داشت .
- 4- علاقه مند کردن کودک به مطالعه و ایجاد عادت به آن و تقویت صلح در جهان چنانکه گفته آمد ادبیات کودکان و نوجوانان گونه های مانند لالایی ، ترانه ، مَثَل ، چیستان ، قصه ، افسانهء کهن ، حماسه ، حکایت ، پند آموز ، نمایشنامه ، داستان ، نوشتهء غیر داستانی و شعر را در برمیگرد و این گونه ها ممکن است در قالب نثر ، نظم یا آمیزه ای از این دو باشند² .

(¹) ظاهباز ، ظاهر ، قدیمترین شعر برای کودکان ، کتاب شماره 23 ، ص 115
 (²) میر هادی ، ادبیات کودکان در ایران و جهان ، کلك ، شماره 14 و 15 ، اردیبهشت 1370 ش، ص 200

ادوار ادبیات کودکان ونوجوانان در جهان

ادبیات کودکان ونوجوانان در همه کشورهای جهان چهار مرحله داشته است :

یک - مرحله آفرینش وانتقال آثار ادبی بصورت شفاهی .

دو - مرحله گرد آوردن ونوشتن آثار ادبی شفاهی .

سه - مرحله آفرینش آثار ادبی بویژه کودکان ونوجوانان ، لالایی ها، متلها

قصه ها عامیانه ونیز افسانه ها وحماسه ها را سر آغاز ادبیات کودکان ونوجوانان او بطور کلی ادبیات در سراسر جهان دانسته اند . آفرینش وانتقال این گونه آثار از کهنترین روزگار ، یعنی از زمانی که انسان ها سخن گفتن آموختن وتوانستند تجربه ها ، احساس ها ، اندیشه ها ویاورهای خود را به همدیگر (از جمله به کودکان ونوجوانان) منتقل کنند ، بوده است .

بعضی از اصطلاحات آن ادبیات

لالایی : در لغت به معنی آوازی است که مادران هنگام خواباندن کودکان خود با نوایی آهنگین وصمیمی زمزمه میکنند تا کودک آرام بگیرد .

شاید دلیل این نام گذاری آن باشد که غالب این آوازه را غلامان ودایگان برای کودکان می خوانده اند وچون برگرفته از واژه ترکی (الله) بوده ، خوانده هایشان لالایی نام گرفته است .

ولالایی گفتن از اسمها وفعلهایی هستند که از اصوات مشترك در اقوام مختلف برای بیان مقاصد یکسان ساخته شده اند . لالایی فارسی معمولا با واژه لالا آغاز

میشود وخودمانی ترین عاطفه ها وذوقیات زندگی با مضمون ساده ویی پیراهن آمیخته با عشق واحساس وآرزو درآهنگ صدای مادر با خواندن لالایی جلوه گراست ، در لالایی ها وکار بردن آنها را در زمینه های مختلف ممکن می سازد وبرخی از لالایی ها برای رقص ساخته شده اند برخی یکنواخت وحتى غمناک هستند . برخی ترانه ها را بر اساس لالایی ها ساخته وخوانده اند ، اوزان بحر هزج برای لالایی ها مطبوع ومناسب است .

نمونه ازین لالایی ها :

لالایی های که مادران برای دختران وپسرانشان می خواند چنین است :

این دخترم چه نازه داره

چه زلفانی دراز داره

نامزد داره هزار هزار

از نیشابور تا سبزوار

همه نشستند قطار قطار
به کس کسانش نمی دم
به ناکسانش تخت زری
اشتر به قطار بیاره
خسابه جوال بیاره .....
وبرای پسر می خواند :
پسر پسر لاری پسر
دکون عطاری پسر
میش بره دار داری پسر
اشتر با قطار داری پسر
نازم پسر خانم پسر³

مَثَل : در لغت بمعنی ، مزخرف و مثل سایر ، و در اصطلاح ادب ، بیان کوتاه موزون و گاه مقفی و ساده و دنباله دار ماجرهای سر گرم کننده است و مَثَلُ ها هم جنبهء آموزشی دارند هم سرگرمی ، و خواندن آنها هنگام بازیهای کودکانه پر شور و تحرك خرسالان و کودکان می افزاید و موجب نشاط آنها میشود . مَثَلُ ها و افسانه های عامیانه منظوم پر معنی ترین و عمیق ترین آفرینش های هنری تمدن های گذشته و نخستین قالب شعرهای غنایی در ایران هستند⁴ .

قصه : در لغت بمعنی حکایت سرگذشت و خبر و در اصطلاح ادبی ، گونه های اثر ادبی مکتوب یا شفاهی است که در آن به مسرح سر گذشت شخصی خاص می پردازند آنچه امروز قصه نامیده میشود ، در گذشته با تعریف محدودتری ، روایت ، حکایت ، افسانه و اسطوره بوده است⁵ .

افسانه : افسانه که ظاهراً ، افسون ، فسون به معنی ورد ، سحر ، کلمات که جادو گران و ساحران و عزایم جوانان به جهت مقصود خوانند و نویسند ، و دگر مجاز به معنی مکر و حیل و تزویر ، هم ریشه یا از ریشهء آنست در فرهنگ فارسی بمعنی قصه ، داستان ، حکایت ، تمثیل و سر گذشت ، حکایت گذشتگان (قصه ها و حکایت بی اصل و دروغ که برای قصد اخلاقی یا تنها برای سرگرم

³ (انوشه ، حسن ، فرهنگ ادبی فارسی ، ج 2 ،

⁴ (زرین کوب ، عبد الحسین ، شعر بی دروغ شعر بی نقاب ، تهران ، 1340 ، ص 95

⁵ (شمیسا ، سیروس ، انواع ادبی ، تهلران ، 1280 ، ص 223

کردن ساخته اند و ((قصه ها که برای اطفال گویند)) آمده است : هر کس که این مقامه بخواند به چشم خرد و عبرت اندرین باقیست نگرست نه بدان چشم که افسانه است.⁶

حماسه : به معنی شجاعت و دلآوری و در اصطلاح نوع ادبی و رویت بلند و غالباً منظومی است با سبک فاخر ، با شکوه و مطمئن ، زمینه ای قهرمانی که در آن ، از حوادث فراعادی ، و اعمال و جنگهای پهلوان سخن میرود . از میان معروفترین حماسه های جهان می تواند به این آثار اشاره کردیم ، مها بهارته و رامایانه در ادبیات سنسکریت ، ایلیا و اودیسه در ادبیات یونانی ، شاهنامه فردوسی در ادبیات فارسی ، سرود رولان در ادبیات فرانسوی و کمدی الهی در ادبیات ایتالیایی گفتنی است.⁷

نمایشنامه : مهمترین شاخه ادبیات نمایشی است و کلمات در آن نقش برجسته دارند و سه نوع دارد یکی رادیویی دومی تلویزیونی و نمایشنامه صحنه ای ، اما زبان نمایشنامه در آغاز شعر بود و رفته رفته به موضوع به نثر یا نظم نوشته اند.⁸

داستان : قصه و سر گذشت روایت منثور کوتاهی یا بلندی که نویسنده در آن با کارگیری پیرنگی منظم و منسجم ، شخصیت یا شخصیت‌های معدودی را که در واقعه ای اصلی ، به عملی واحد دست می زنند ، نشان میدهد و تأثیری واحد را به خواننده القا میکند . اما داستان منظوم قصه داستانی است به زبان شاعرانه و در شکلی از نظم شعری این نوع ادبی با این که هسته اصلی داستان منظوم (حادثه) است از نمونه های داستان منظوم فارسی لیلی و مجنون و خسرو و شیرین نظامی گنجوی است.⁹

ترانه : در لغت به معانی خرد ، تازه و جوان خوش صورت ، اما در ادب هر سروده کوتاهی است که با یکی از لحنهای موسیقی هماهنگ باشد ترانه شعری غنایی است که به بلندی و کوتاهی مصراعهای آن چندان توجه نمی شود . شمس قیس در المعجم فی معاییر اشعار العجم نخستین ترانه ها نقل میکند .

ترانه های ایرانی از دیدگاه محتوای اندیشگی و بیانی به شاخه های زیر تقسیم میشود : عاشقانه ، فلسفی ، ملی ، میهنی ، فکاهی ، کودکانه ، عامیانه ، و ترانه های فیلم و ترانه های کودکانه ای مانند لالایی در دایره این ترانه ها قرار میگیرد.¹⁰

---

⁶ آرین پور ، یحیی ، از صبا تا نیما ، ج 1 ، تهران ، 1383 ، ص 366

⁷ عمید ، حسن ، فرهنگ عمید ، تهران ، 1244 ، ص 58 ، و نیز دهخدا ، علی اکبر ، لغت نامه ، تهران ، 1340 ، ص 99

⁸ آرین پور ، یحیی ، از صبا تا نیما ، ج 1 ، ص 300

⁹ مرادی ، نور الله ، دایرة المعارف را بشناسیم ، نشر دانشها سال اول ، ش 605 ، ص 60

¹⁰ آرین پور ، یحیی ، از صبا تا نیما ، ج 2 ، ص 168

چیستان : یعنی لغز ، در لغت به معنی راه پیچاپیچ و در اصطلاح بدیع سخن است که در آن گوینده صفات و ویژگی های شخصی یا چیزی را بیان کرد . بی آنکه نامی از آن بیاورد و سپس از شنونده بخواهد که نام را پیدا کند . لغز در بیشتر موارد با عبارت ((چیست آن)) آغاز میشود به همین سبب (چیستان) نیز میگوید¹¹

فولکلور و فرهنگ عامه مردم همچنان سر آغاز پیدایی همه هنرهاست لایلی ، مَثَلُ ها ، ترانه های کودکان ، افسان های خردسالان ، داستانهای ماجرابی و حماسی و اسطورهها که همه زاینده تخیل و تفکر مردم اعمار مختلف هستند . بنیاد اساس ادبیات کودکان و نوجوانان را تشکیل میدهد . این مجموعه که در طی زمانی بسی طویل ، سینه به سینه به نسلهای بعدی منتقل شده است و میشود ، اثر روانی و تربیتی عمیقی بر کودک و نوجوان باقی می گذارد . بنابراین ادبیات سر چشمه در فولکلور و فرهنگ عامه دارد و به کهنسالی زندگی بشر بر روی زمین است و شاخه بزرگی از ادبیات شفاهی مردم را ادبیات کودکان تشکیل میدهد .

---

¹¹ (انوشه ، حسن ، فرهنگ ادبی فارسی ، ص 1112

مبحث دوم

ادبیات شفاهی کودکان

آنکه متناسب با ذوق و علاقه کودکان و در پاسخ به نیازهای و خواسته‌های جامعه و کودکان و فرخور فهم و درک بچه‌ها، به زبان‌ها و گویش‌ها برایج میان مردم ساخته شده و رواج یافته است.

ادبیات شفاهی کودکان را که بصورت نثر و نظم در میان مردم رایج بوده هنوز هم هست و میتوان به دو دسته ادبیات داستانی و غیر داستانی تقسیم کرد:

1- ادبیات داستانی کودکان: گونه‌های مانند افسانه، اسطوره، قصه و حکایت است.

2- ادبیات غیر داستانی کودکان: گونه‌های مانند لالایی، مثل و چپستان را در بر می‌گیرد.

هر یک از گونه‌های ادبیات شفاهی کودکان به مقتضای موضوع و مضمون و زبان و بیان خصوصیت بر انگیزاننده یا آموزنده یا سرگرم کننده و خود، کار برد ویژه برای گروه‌های مختلف سنی کودکان دارد- مثلا لالایی مخصوص نوزادان و آرامش بخش آنان به هنگام خواب است. مثل‌ها گوش نواز کودکان نو پا، افسانه‌ها و قصه‌ها پریان و دیوان و جانوران سرگرم کننده و آموزنده خردسالان و حکایتهای تاریخی و قهرمانی و دینی و چپستان‌ها ابر انگیزاننده حس کنجکاو کودکان بزرگتر شناخت رخدادهای واقعی و پدیده‌های مادی و معنوی و روابط اجتماعی و فرهنگی میان گروه‌های مردم است¹².

ادبیات کودکان و نوجوانان ادب فارسی

انتقال آموزشهای ادبی معمولا به دو طریق شفاهی و مکتوب امکان پذیر بوده است سنت ادبیات شفاهی ایران برای خردسالان از نخستین لحظه‌های حیات طفل

اهمیت و جایگاه ویژه ای قائل بوده و آنان را در مسیر آموزهای لازم قرار می‌داده است. تقریبا بیشتر قصه‌ها و افسانه‌های رنگارنگ و متنوعی که از دوران پیش

از تاریخ در فضای فرهنگ ایران تناور بوده و بسیاری از آنها به عنوان دستاوردهای اساطیری و ادبیات عامه و حکایتهای کهنسال ادبیات رسمی به دست ما رسیده است، به دنیای ویژه و کودکان تعلق داشته است، گذشته ازین مثل‌ها لالایی‌ها، معماها، چپستانها، گویه‌ها و بازیهای آهنگین و نیمه آهنگین مخاطبان خود را همیشه در میان خردسالان و کودکان یافته است، تا آن جا که میتوان گفت اگر ادبیات رسمی ایران بیشتر از آن بزرگترها، ادبیات عامیانه فارسی عمده به کودکان تعلق دارد¹³.

ویژه گیهای ادبیات کودکان و نوجوانان فارسی

¹² انوشه، حسن، فرهنگ ادبی فارسی، ج 2، ص 60

¹³ شمیسا، سیروس، چون سبوی تشنه، تهران، 1340، ص 238

- 1- ارضای غزیره کنجکاوای کودکان ونوجوانان ویر آوردن نیازی که به آگاهیها تازہ در مسائل مختلف علمی ، ادبی ، اجتماعی ودینی دارد .
- 2- انتقال تجربه های مختلف زندگی به نسل جوان .
- 3- گسترش معلومات کودکان ونوجوانان در زمینه های گوناگون بویژه با اطلاعاتی که در کتابهای درسی که بدان دسترسی ندارند .
- 4- افزایش آگاهی وگسترش جهان بینی کودک ووسعت دادن شناخت او نسبت به محیط اجتماعی وضرورت‌های زندگی .
- 5- تأمین نیازهای عاطفی کودک که در تعدیل شخصیت او مؤثر است .
- 6- پر کردن اوقات فراغت کودک بوجهی شایسته ومعرفی الگوها بموفق زیستی از طریق آشنا کردن آنان با زندگی بزرگان دین وعلم وادب وسر زمین خود وسرزمینهای دیگر¹⁴ .

ادبیات نوین کودکان در ایران

در موازات آشنایبایبشرفتهای علمی وصنعتی جهان در سده نوزدهم وآغاز سده بیستم ، ضرورت توجه به ادبیات کودکان در ایران هم احساس شد بویژه که تعلیم وتربیت کم کم داشت همگانی می شد وزمینه برای ایجاد ورشد چنین ادبیاتی پیش از پیش فراهم می آورد با آنکه که در فرهنگ اسلامی وتعلیماتی که طریق پیغمبر اکرم (ص) وبپشویان دینی رسیده تأکید ویژه ای بر تربیت صحیح کودکان شده است .

روش تربیت مؤثری که بر پایه بررسی علمی روحیات ونیازهای خاص دوران کودکی تنظیم شده باشد ، به این منظور به کار گرفته نمی شده است ، علّت آن هم شاید این باشد که بزرگسالان ما هرگز به دوران کودکی به عنوان یک مرحله مستقل با کیفیت وسیرت ویژه نمی نگرستند وبه عبارت دیگر کودک را کوچک شده بزرگسال می دانستند بنابراین برای زندگی عاطفی ومراحل رشد وحساب جداگانه ای باز نمی کردند .

ادبیات عامیانه یعنی چه ؟

بخشی از فرهنگ مردم است که تخیل ، احساس ،آرزو واندیشه های گوناگون آنها را از نسلی به نسل دیگر منتقل میکند ونشان دهنده معیارهای زیبای شناسی واخلاقی هر دوره از زندگی هر قوم است . ادبیات عامه را هنر ربانی وهنر کلامی عامه نیز نامیده اند، زیرا ادبیات عامه میراث معنوی نسلهای گذشته است که بصورت شفاهی در قالب آثاری ذوقی در میان آیندگان رواج یافته است و گونه های مختلف آن یعنی ادبیات داستانی وغیر داستانی ونمایشی به سبب علاقه ای که روستاییان به حفظ سنتها دارند ونیز به

¹⁴ (شمیسا ، سرویس ، چون سپوی تشنه ، ص 24

اقتضای شیوه زندگی‌شان با طبیعت پیوسته و افزایشدهنده نیروی احساس و تخیل آنهاست ، بیشتر در میان آنان رواج یافته و او باورها و آرزوها و سنتهای ایشان مایه گرفته است¹⁵.

کتابهای تصویری ادبیات کودکان نوجوانان

از مهمترین پدیده‌های که در این زمان به ادبیات کودکان راه یافت کتابهای تصویری بود و در آخرین سالهای دهی کلی ، دو کتاب (کدوی قفله) ، نرگس و عروسک و طلایی به صورت مصور منتشر شد و تصویر سازی برای ادبیات کودکان در ایران مورد توجه قرار گرفت ، بعدها در همین وقت نقاش شان بنامی مثل (فرشید مثقالی) در عرضه هنر ایران ظهور کردند و تأسیس رشته های تربیت معلم در دانشسرای محلی تهران و تأکید بر هنر معلمی بعنوان کاری ویژه روشنفکری و ابرام کسانی مثل دکتر (هوشیار) استاد اصول تعلیم و تربیت در دانشسرای عالی ضرورت توجه به مسائل کودکان و نوجوانان و از آن جمله ادبیات آنان را پیش از پیش خاطر نشان کرد . ادبیات خاص کودکان به عنوان عاملی برای رشد آموزی و پر کردن اوقات فراغت دانش آموزان از همان سالهای و مورد توجه مسؤولان آموزش و پرورش قرار گرفت و به عنوان درسی مستقل در برنامه های مراکز تربیت معلم است¹⁶.

روزنامه های کودکان

در سالهای 1310 - 1320 در ((خانه پیروزی)) وابسته به انجمن ایران و انکلیس مجله ای بنام ((شبیور)) منتشر کرد که دارای پیوستی بنام نونهالان ، برای مقاطع سنی 14 تا 18 سال بود و این پیوست زیر نظر عبد الله فریار منتشر می شد از سال 1320 ش که با سرنگونی حکومت رضا شاه فضاسیاسی مناسبی برای انتشار آزادانه کتابها و مطبوعات گوناگون پیدا شد دگرگونی همه سویه ای در تاریخ انتشارات ایران رخ داد و روزنامه ها و مجله هائی شمار با دیدها و طرز فکرهای مختلف در دسترسی همگان قرار گرفت این روزنامه ها و مجلات اغلب صفحات ویژه ای برای کودکان و نوجوانان داشتند ، برخی از این مجلات نیز به بحث و انتقاد در باره مسائل کودکان و نوجوانان پرداختند .

در سالهای (1320 - 1330 ش) شمار مجلات ویژه کودکان و نوجوانان مانند (هفت نامه خردسالان) (1321ش) به مدیری عباسی شاهنده (روزنامه خیری فریاد) سردبیری منصور کلانتری منتشر گردید که مهمترین و موفق ترین

آنها بازی کودکان (1323ش) به مدیریت ابراهیم بنی احمد و سردبیری عباس یمینی شریف بود¹⁷.

آثار ادبیات کهن فارسی برای کودکان

¹⁵ (انوشه ، حسن ، فرهنگ ادبی فارسی ، ج2 ، ص57

¹⁶ (شمیسا ، سیروس ، چون سپوی تشنه ، ص242

¹⁷ (براون ، ادوارد ، تاریخ ادبیات ایران ، رشید یاسمی ، تهران ، 1335 ، ص56

اینک آثاری که با استفاده از ادبیات ایران باستان و ادبیات کهن فارسی برانکودکان و نوجوانان به تحریر در آمده اند از این آثار میتوان یاد کرد:

داستانهای ایران باستان (1336ش)، داستانهای شاهنامه (1335ش) از دکتر احسان یار شاطر، داستانهای دل انگیز در ادبیات فارسی (1337ش) از دکتر زهرا خانلری کیا، از کیکاوس تا کیخسرو (1254ش) از محمود کیانوش، زال و رودابه (1354ش) و هفت خوان رستم (1355ش) و کاوه آهنگر (1356ش) از محمود مشرف آزاد تهرانی. قصه های خوب برای بچه های خوب و قصه های تازه از کتابهای کهن از مهدی آذرزیدی، داستانهای کهن از ادبیات فارسی از حبیب الله ازگی، افسانه های شیرین از روزگاران دیرین از خسرو وشایسته درین ساله برخی نویسندگان به گرد آوری افسانه های عامیانه بویژه افسانه های محلی پرداختند و افسانه های کهن، داستانهایی نیز برای کودکان و نوجوانان نوشته که پر آوازه ترین آنها (ماهی سیاه کوچولو) صمد بهرنگی (1347ش) است.¹⁸

مبحث سوم

نام بعضی از نویسندگان ادبیات کودکان و نوجوانان

ادبیات عامیانه ایران با آن همه لالایی و داستانهای شیرین واقعی و تمثیلی می توانست منبع سرشاری برای پرورش عاطفه و اندیشه و کودکان به حساب آید و حتی در روزگار مایه شیوه ای مناسب برای خردسالان باز نویسی شود.

اولین کسی که به اهمیت ادبیات عامیانه ایران برای خردسالان توجه کرده ایم:

فضل الله صبحی مهدی

وی داستانهای مناسب کودکان را از آن میان انتخاب و باز نویسی کرد و نیز بسیاری از داستانهای عامیانه ارتباط نسل جدید را با فرهنگ و ادب و رسوم گذشته بر قرار کردند. صبحی هر صبح جمعه از طریق رادیو برنامه ویژه کودکان را با عبارت ((بچه ها سلام)) آغاز میکرد و با اشتیاق و علاقه برای کودکان قصه میگفت، ازین رو به ((پدر بچه ها)) معروف شده اند. وی در میان قصه های جهان همانندی می دید و در نوشته های تحقیقی خود این همسانی ها را باز می نمود از کتابهایش دو جلد، افسانه های کهن

¹⁸ (انوشه، حسن، فرهنگ ادبی فارسی، ج 2، ص 65

مجموعه قصه های کوتاه (عمو نوروز) ، (افسانه های بو علی سینا) ، (دیوان بلخ) و پیام پدر بر جاست .

سبك صبحی نثری ساده و روشن و نزدیک به زبان گفتگو دارد و نوشته اش بدل می نشیند . و اینك از نمونه آغاز قصه عمو نوروز است :

((یکی بود یکی نبود ، در روزگارهای خیلی پیش ، مردی بود بنام نوروز که سالی يك مرتبه روز اول بهار از سر کوه با کلاه نمجی ، زلف و ریش حنا بسته ، کمر چین قدك آبی ، شال خلیل خانی گیوه تخت نازك و شلوار قصب ، عصا زنان

به سمت دروازه شهر می آمد ، بیرون دروازه باغچه یی بود که هر جور درخت میوه داشت و شاخه هایش پر از شکوفه بود و دور ادور باغچه هم هفت جور گل

بود از گل سرخ ، گل نرگس ، گل بنفشه ، گل زنبق ، گل لاله و گل نیلوفر ، این باغچه مال پیر زنی بود که دل داده عمو نوروز بود و روز اول بهار صبح زود پا می شده رختخوابش را جمع می کرد و اطاقها و حیاط را جارو میکرد و پس از خانه تکانی فرشش را می آورد سوی ایوان ، جلوی باغچه دم حوضچه یی که فواره داشت می انداخت ، آن وقت خودش را تروتمیز می کرد و حنای مفضللی به سرودست و پا زسر انگشتها می گذاشت و هفت قم آرایش می کرد (بل) گترمه و تنبان و شیشهء فنردار می پوشید ، عود و عنبر و مشک هم به سرو صورت و گیسو می زد و منقل آتش را هم درست و آماده میکرد .....¹⁹

صادق هدایت

از نخستین کسانی است که ارزش داستانهای کوتاه عامیانه را در پرورش كودك و نوجوان باز گفته و برای چاپ متل های فارسی کوشیده است . متل های (آقاموشه) و (شنگول و منگول) او در این میان ارزشی فراوان دارد .

صادق هدایت فرزند اعتضاد الملك و از خاندان اشراف ایران است پدران وی پیوسته شاغل مقامات عالی دولتی و مناصب نظامی بودند .

صادق در 28 بهمن 1381 هـ ش در تهران تولد یافت ، او بیشتر عمر خود در تهران بسر میبرد و طولانی ترین شعر وی هنگامی است که برای تحصیل به فرانسه رفت هنگام جوانی و در آن وقت که درپاریس اقامت داشت به عقاید مذهبی (بوگا) و کسی بودایی روی آورد و همان اوقات بود که مجسمه كوچك بودا را خرید و از آن پس همیشه آن مجسمه بر روی میز وی دیده میشود .

صادق در روز 19 فروردین سال 1330 هـ ش در پاریس خود کشی کرد .

---

¹⁹ (استعلامی ، محمد ، بر رسی ادبیات امروز ، تهران ، 1351 ، ص 210

آثارش

- 1- داستان ها ، زنده بگور ، آب زندگی شامل نه داستان ، سایه مغول ، سه قطره خون شامل یازده داستان ، علویه خانم ، وغ وغ ساهاب شامل بیست و پنج قصه ، بوف کور ، سگ ولگرد ، حاجی آقا ، فردا و توپ مروارید .
- 2- نمایشنامه ها : پروین دختر ساسان ، مازیار ، افسانه آفرینش .
- 3- آثار تحقیقی : فواید گیا همخواری ، انسان و حیوان ، ترانه های خیام پیام کافکا
- 4- سفر نامه ها : اصفهان جهان ، در جاده نمناک .
- 5- فرهنگ عامه : اوسانه ، نیرنگستان ، فلکلور یا فرهنگ توده .
- 6 - ترجمه از متون پهلوی : گجسته ابانس ، کارنامه اردشیر بابکان ، زند و هومن یسن ، شهرستانهای ایرن شهر .
- 7- ترجمه از فرانسه : دیوار ، مسخ گراکوس ، شکارچی وداستانهای دیگر²⁰ .

---

²⁰ (دهخدا ، علی اکبر ، لغت نامه ، ص 57

عباس یمینی شریف

عباس یمینی شریف است که به سرودن شعر برای کودکان ونوجوانان پرداخت و کتابهای چون آواز فرشتگان ، گربه های شپور زن وبازی با الفبا را برای کودکان ونوجوانان نوشت . آثار عباس یمینی شریف برای کودکان ونوجوانان شامل شعرهای گوناگون ، قصه های منظوم ، نمایشنامه منظوم ، ترجمه اشعار کودکان از زبانهای دیگر ، قصه های منثور برا خیمه شبی بازی ، ترجمه کتاب ومطالب ساده علمی برای کودکان ، نوشن داستان های مصوری ومانند آنها . قصه های عباس یمینی شریف نثری ساده بود ودر بیشتر آنها جنبه آموزشی واخلاقی بر امتیازات دیگر غلبه میکند ودر برخی از آنها شعر ونثر به هم آمیخته ولطیفی پدید آورده است . قصه هکوتاهی که در زیر می خوانید یکی از نوشتههای اوست با عنوان ((چه کار کند تا همه دوستم داشته باشد)) : (پرویز روزی در اطاقی نشسته بود وفکر میکرد ، می دانید فکرش چه بود ؟ فکر می کرد چه کار کنم که همه دوستم داشته باشد ؟ اما خیال نکنید که پروین پسر بدی بود اتفاقا پسر خوبی بود ، همیشه سرو صورت ولباسش پاک وتمیز بود ، با ادب بود ، با بزرگها خیلی با احترام حرف می زد ، به پدرش احترام می گذاشت ، مادرش را دوست داشت همبازیهای خود را اذیت نمی کرد ، کتابها واسباب بازیهای خودش را مرتب در جای آنها میچید ، مهمانی که می رفت دست درازی نمی کرد وتا چیزی جلو او نمی گذاشتند نمی خورد ،وقتی هم که می خورد خیلی تمیز وآرام می خورد ، دهنش صدا نمی کرد چیزی از دهنش نمی افتاد .....)²¹.

شعر کودکان ونوجوانان

همه میدانند که شعر یا نظم بخش عمده ادب فارسی تا دوره اخیر را تشکیل میدهد وشعر کودک شعری است که زبانی ساده دارد وبرای کودک قابل فهم است وحس وحال هوای کودکانه در آن به چشم بخورد . تعریف عباس یمینی شریف ((شعر کودک کلامی است موزون وزیبا چه از حیث ترکیب اصوات وکلمات ، چه از حیث ومضمون شعر کودک بر پایه موسیقی واصوات وکلمات بنا می شود وسیله ای است برای بازی حرکت وآواز))²².

شعرای شعر کودکان ونوجوانان

محمود کیانوش

محمود کیانوش (1313ش) در تحول شعر کودک ونوجوان در زبان فارسی یاد کرد که موجب شده است تا برخی مرتبه ء وی در شعر کودک را چیزی همانند مرتبهء نیما یوشیج در کل شعر فارسی بشمرند . در دهء

²¹ (استعلامی ، محمد ، بر رسی ادبیات امروز ، ص 214

²² (انوشه ، حسن ، فرهنگ ادبی فارسی ، ص 59

1340 ش همچنین تحولی بنیادی در تاریخ مجله های کودکان ایران پیش آمده و برای نخستین بار مجله های علمی برای گروه های سنی مختلف در سطحی گسترده به دست دولت منتشر شدند ، در فاصله سالهای 1343 تا میانه دهه 1350 ش وزارت آموزش و پرورش شش مجله به نام (پیک) که عبارت بودند : از پیک دانش آموز (1343ش) ، پیک معلم و خانواده (1343ش) و پیک نو جوانان (1351ش) است .

ایرج میرزا

ایرج میرزا (1279 - 1318) از شاعران زبان فارسی نیز در این روزگار کسانی بوده اند که برای کودکان و نوجوانان اندیشه خاصی پدید آورده و شعرهایی سروده اند . از آن میان یکی روانشاد ایرج میرزا را باید یاد کرد که از لابلای سخنانش این اندیشه به گوش می رسد که : فرزندان ما نسل دیگری هستند و به اندیشه های تازه و پرورش نو نیاز دارند .

صبای کاشانی

صبای کاشانی (1228 - 1311 ق) چند قطعه شعر برای کودکان به جا مانده است که برخی آنها را کهن ترین شعر (موجود) کودکان به فارسی دانسته اند که یکی از این قطعات چنین است : ((گریه دارم ، چه براق - می رود شهر عراق / می آرد روغن چراغ - گریه عصار من ، میو میو ، گریه دارم ، چه قشنگ ، می رود شهر فرنگ - گریهء تجار من ، می رود شهر عروس ، گریه ء خواستگارمن میو میو .....

صابر

میرزا علی اکبر صابر (1862 - 1911 م) شاعر بزرگ اذربایجانی و خالق هوپ هوپ نامه که به ترکی شعر می سرود ولی آثارش در ادبیات ایران در در دوره مشروطیت تأثیر بسزای داشته و برخی سرایندگان نامی این دوره از نثار وی مستقیم یا غیر الهام گرفته اند و نیز در زمینه ء شعر کودکان سروده های با ارزشی دارد که به فارسی بر گردانید شده اند .

نیمایوشیچ بنیان گذار شعر فارسی نو که با دگرگون کردن نوع نگاه به شعر ، زمینه را برای گسترش و شکوفایی گسترده شعر کودک آماده ساخت ، خود چند برای کودکان گفته که از جمله ن شعر (آواز فقیر است) و چنین آورده است :

می خوانم من نالنده ام

من مرغمك خواننده ام

می خوانم من ، من بلبلم²³

پرورده ابر و گلم

²³ (حقوقی ، محمد ، شعر زمان ما ، نیما یوشیچ ، تهران ، 1380 ، ص 48

و در شعرهای ساده بی که در آنها يك نکته تربیتی نیز بیان شده است و آهنگ وزن خاصی دارد که در ذهن کودک بهتر می ماند ازین گروه قطعه هایی از شعر نیما یوشیج و نمونه های از کارهای (جبار باغچه بان) را میتوان یاد کرد ، این شعر از نیما است :

بچه ها بهار ، گلها وا شدند
برقعها پا شدند ، از رو سبزه ها

از روکور ، بچه ها بهار

داره رو درخت ، می خونه به گوش
پوستین را بکن ، قبا را بیوش

بیدار شو بیدار ، بچه ها بهار

دارند می رود ، دارند می پرند
بابا از خونه ، زنبور از نونه

همه پی کار ، بچه ها بهار²⁴

نتیجه گیری

در پایان آي پژوهش به چند نتیجه یاد گرفتیم که چنین زیر است :

- 1- ادبیات کودکان شامل بخشی از فرهنگ شفاهی عامه مانند لالایی ، مَثَلْ ، قصه ، نمایشنامه ، داستان ، اشعار و نیز نوشته های در زمینه های دینی ، دانش اجتماعی ، علم و کاربردهای آن .
- 2- هدف ادبیات کودکان آماده کردن کودک برای شناختن ، دوست داشتن و ساختن محیط است و نیز شناساندن کودک به خویشتن و ایجاد احترام به اصالت انسانی .
- 3- تاریخ ادبیات در همه جهان به چهار مرحله میگذرد یکی مرحله آفرینش و انتقال آثار ادبی به صورت شفاهی ، دومی مرحله گرد آوردن و نوشتن آثار ادبی شفاهی ، سومی پدید آوردن آثار ادبی مانند لالایی ، مَثَلْ ، و قصه های عامیانه .
- 4- ادبیات کودکان شامل نظم و نثر که بسیاری از نویسندگان و شاعران پیدا کردند بعضی از آنها صادق هدایت و عباس یمینی شریف اما از شاعران صبا وصابر وایرج میرزا و نیما است .

5- از ویژگیهای ادبیات گسترش معلومات کودکان ونوجوانان در زمینه های مختلف وپیر کردن اوقات فراغت کودک ، تأمین نیازهای عاطفی کودک برای تعدیل شخصیت او ونیز افزایش آگاهی وگسترش ووست دادن شناخت او به محیط اجتماعی اوست .

منابع

- 1- استعلامی ، محمد ، بر رسی ادبیات امروز ، تهران ، 1351
- 2- انوشه ، حسن ، فرهنگ ادبی فارسی امروز ، ج 2 ، تهران ، 1381
- 3- آرین پور ، یحیی ، از صبا تا نیما ، ج 1 ، تهران 1383
- 4- براون ، ادوارد ، تأریخ ادبیات ایران ، تهران ، 1335
- 5- دهخدا ، علی اکبر ، لغت نامه ، تهران ، 1325
- 6- زرین کوب ، عبد الحسین ، شعر بی دروغ شعر بی نقاب ، تهران ، 1340
- 7- طاهباز ، طاهر ، قدیمترین شعر برای کودکان ، کتاب جمعه شماره 23
- 8- سلیمانی ، فراموز ، مقدمه بر شعر وادبیات کودک ونوجوان ، کلك شماره 13
- 9- شمیسا ، سیروس ، انواع ادبی ، تهران ، 1380
- 10- شمیسا ، سیروس ، چون سپوی تشنه ، تهران ، 1340
- 11- فرهنگ عمید ، تهران ، 1344
- 12 - مرادی ، نور الله ، دایره المعارف را بشناسیم ، دانش شماره 105
- 13 - محمد ، حقوقی ، شعر زمان ما ، نیما یوشیج ، تهران ، 1380
- 14 - میرهادی ، ادبیات کودکان در ایران وجهان کلك ش 14 ، 1370 ش